

Знайомство з Біосферним заповідником «Асканія - Нова» ім. Фрідріха Едуардовича Фальц – Фейна.

Херсонщина...

Багатий, сонячний край. Неозорі степи, густі сади й виноградники. Край пшениці й рису, овочів і тонкорунного вівчарства. Край високо розвинутої промисловості й суцільної електрифікації. На лівому березі нижнього Дніпра, серед безмежних і рівних, наче море, степових просторів Таврії знаходиться біосферний заповідник « Асканія - Нова »...

... Багате історією Присивашша. Тут жили кіммерійці, скіфи, таври й сармати, анти, уличі, тиверці й печеніги... В стародавні часи в степу кочували різні народи й племена. Не раз грецькі колоністи з своїх поселень на Кримському узбережжі прагнули проникнути на північ, в глибину таємничої Скіфії. Зараз лише степові могили та скіфські кам'яні баби залишаються мовчазними свідками тих далеких часів. В 13 столітті на ці землі вторглися татаро - монголи, панування яких тривало до 18 століття. Запорізькі козаки, переслідуючи недобиті загони турків, зупиняли своїх коней на крутих берегах Сиваша.

Часті посухи, суховії, чорні бурі аж ніяк не сприяли розвиткові землеробства. Люди тут займалися скотарством і кочували зі своїми стадами, воювали з сусідами за кращі пасовища, за колодязі в степу.

Лише наприкінці 18 століття, після зміцнення Російської імперії в Причорномор'ї і Приазов'ї, з'явилась можливість розвитку цього краю. Почалось інтенсивне господарське освоєння північного краю Таврії. Для швидкого заселення «вільної землі» і введення кріпосного порядку, царський уряд роздавав великі ділянки землі не тільки російським та українським поміщикам, а і іноземним колоністам.

Восени 1827 році німецький герцог Фрідріх Фердинанд Ангелят - Кетенський узнав, що на півдні Росії є можливість придбати «пусті» землі. Він відправляє своїх агентів в Таврійську губернію, щоб вони підшукали для нього кращий шматок. Вони знайшли місцевість позначену на карті, як «степ №71» . В березні 1828році герцог користуючись родинним зв'язком з Катериною II проводить вдалі переговори з Росією і 27 червня 1828році отримує в степу Дніпровського уїзда Таврійської губернії 48 тис. десятин, за ціною: 8копійек за десятину.

Через тринадцять років неподалеку від села Чапли і Чаплинського пода був збудований хутір, названий герцогом «Асканія - Нова» -в честь свого стародавнього маєтку в Германії Асканійського князівства.

Герцог почав займатися розведенням мериносових овець та чистопородних арабських скакунів. Після смерті герцога Асканія - Нова перейшла до його потомків. Але вони були не дуже вдалим господарями і незабаром змушені були спочатку віддати в оренду маєток, а потім, 6 жовтня 1856 р. продали іншому німецькому колоністу – Фрідріху Фейну за 525 тис. прусських талерів. Він був одружений на Ганні Дорофесвні Мельманн родом із Саратова . Від шлюбу вони мали єдину доньку Єлизавету Ганну Фейн.

Фейн більш вміло почав вести господарство та швидко розбагатів - головним чином на продажі вовни мериносних овець, яка користувалась великим попитом на європейському ринку . Віддаючи єдину доньку заміж за сусіднього поміщика Йоганна Готтлиба Фальца, Фейн поставив перед ним умову о з'єднанні двох прізвищ в одну. В 1864р. з дозволу Олександра 11 прізвища з'єдналися, але без букви «П». Так було покладено початок династії Фальц - Фейн –«королів вівчарства» на півдні України. Фальц - Фейни продовжують скуповувати землі у сусідів - поміщиків і незабаром мали тільки в Таврії понад 200 тис. десятин, а в отарах -400 тисяч овець. Їх єдиний син Едуард Фальц – Фейн одружився з Софією Кнауф, яка народила сім дітей, а первістком був Фрідріх Едуардович Фальц-Фейн, який народився 16 квітня 1863р. в Асканії –Новій. Він з дитинства відрізнявся великою любов'ю до тварин, йому подобалось їх розводити, досліджувати за ними. Це звело його з хлопчиком Климом Сіянко, разом з яким в 1874р. вони влаштували перший вольєр для диких птахів. Потім він вирішив створити власні зоологічний і ботанічний парки.

Дешева робоча сила створювала багатства Фальц - Фейнів. Вони мали досить коштів, щоб вдовольнити свої примхи. Ще в молодості Фрідріх Фальц - Фейн захопився колекціонуванням, розкопував степові могили. Він зібрав майже всіх кам'яних баб у Присіваші і виставив їх біля свого будинку. Усі роки, поки Фрідріх навчався в гімназії, на відділені природознавства Юрьєвського (Дерптського) університету, а потім мандрував, купуючи екзотичних тварин, догляд за зоопарком створював його другий творець та керівник Клим Євдокимович Сіянко. Через 10 років після першого вольєра в Асканії-Новой нараховувалось біля 50 видів птиці та чотири види ссавців.

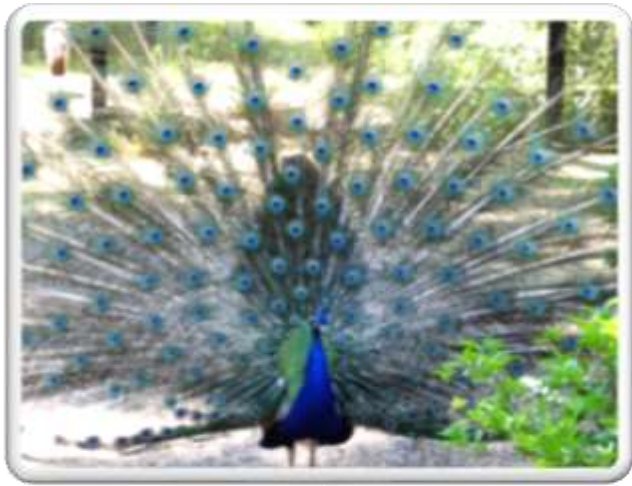
Фрідріх Едуардович один з перших в Росії (1892р.) почав кільцювання птиці. Він перший в Росії і другий в Європі отримав приплід африканського страуса, американського нанду, австралійського ему.

Маєток Фальц-Фейна було одним з упорядкованих культурних поселень, де була школа, лікарня, фельдшерський і ветеринарний пункти, церква, земська поштова станція. При садибі працював цегельний завод, були автомобілі, фото і кіноапарати. Отримуючи великий прибуток, Фальц - Фейни мали можливість вкладати значні кошти на придбання с/г. техніки. Про розміри господарства вказує той факт, що в 1893 році на сіножатях у Фальц - Фейна працювало 1100 машин.

Фрідріх Едуардович був людиною широкого кругозору, неординарного мислення, володів декількома мовами. Він зібрав чудову власну бібліотеку 25 тис. томів по природознавству на російській, німецькій, французькій, англійській мовах, унікальний гербарій, колекцію мумій тварин. Бібліотекою користувались закордонні та вітчизняні вчені, журналісти, письменники, яких він запрошував до Асканії – Нової. Він активно сприяв розвитку прогресивних наукових ідей. Саме у нього знайшов підтримку професор І.І. Іванов – перший в Росії застосував на практиці штучне осіменіння тварин і організував зоотехнічну станцію (1904р.). Досягнення Фрідріха Едуардовича в розвитку вітчизняного вівчарства та

конярства кінця 19 – початок 20 століття відмічені багатьма нагородами всеросійських сільськогосподарських виставок. Тільки за коней отримано 18 золотих, 22 срібних, 7 бронзових медалей. Дякуючи Фрідріху Фальц –Фейну в Асканії – Новій збереглось стадо українського скота, який запропоновано занести в міжнародну «Червону книгу» рідкісних порід світу (1993р.).

Фрідріх Фальц –Фейн відокремив з господарського користування велику ділянку цілинного степу та організував його охорону. Як виявилось згодом, на місці заповідної ділянки

проходила колись найбільш стара частка Чумацького шляху. На протязі багатьох століть існування торгового шляху колесами чумацьких віз була наїжджена смуга цілини до трьох кілометрів шириною.

Фрідріх Едуардович підтримував добрі починання в охороні природи: першим зробив істотний внесок коштів в постійну Природоохоронну комісію Російського Географічного товариства (1912), він був почесним членом багатьох природо - дослідницьких товариств (Дерптського, Московського, Кримського та ін. університетів).

З 1906року в Асканії - Нова починає працювати професор М.Ф.Іванов, проводячи опити по селекції тварин. В різні часи тут проводили дослідження академік В.Н.

Сукачев, Г.Н. Висоцький, ґрунтознавець А.Н. Соколовський, зоологи А.А.Браунер, Б.К. Фортунатов, ботаніки І.К. Пачоський і М.С. Шалит, природознавець М.А. Мантейфель та ін. Фрідріх Едуардович Фальц – Фейн та його асканійські помічники – вчитель і завідуючий музеєм В. Конрадс, фотограф Г.І. Рибергер, пізніше І.І. Іванов і М.Ф.Іванов –опублікували біля пів сотні гарних ілюстрованих статей в Росії та в Європі.

В 1909 - 1910 роках в Асканії – Новій працював художник Уго Унґевіттер. Він створив портрет Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна, а також залишив нащадкам образи селян та працівників заповідника, а саме: кучера Никифора, який працював на протязі 50 років і був улюбленим кучером Фальц-Фейнів; Іван Сучек - працював 30 років об'їзди́ком в Асканії- Новій; чабан Наливайко – по прізвиську « Степан Разін», яке йому дали за зовнішню подібність; Понаморенко – управитель господарства Асканія – Нова. В своїй живописі він чудово відтворив полювання на лисиць в степах Асканії.

Картина художника Уго Унґевіттера «Заповідник «Асканія –Нова» увійшла в історію, як візитна картка, та стала поштовою листівкою відомою в усьому світі.

Родина Фальц-Фейнів дуже велика. Але хотілось виділити Олександра Едуардовича Фальц-Фейна (1864-1919), рідного брата Фрідріха Едуардовича. Він був одружений на Ганні

Загуловській, сестра якої, Катерина, стала дружиною Ф.Ф. Достоевського, сина відомого письменника.

Олександр займався будівництвом літаків, і сам піднімався в небо. Він товаришував з Львом Толстим, і не раз відвідував його у Ясній Полянці. Знімок зроблений самим Олександром.

Від другого шлюбу з Вірою Епанчіною в нього народились донька Таїсія (1911) та син Едуард (1912 с. Гаврилівка). Едуард з дитинства любив Асканію -Нову.

23-24 квітня 1914р. заповідник « Асканія - Нова», їдучи до Криму, відвідує Миколай ІІ. На знімку з права наліво: Миколай ІІ, Ф.Е. Фальц-Фейн, Таврійський губернатор Лавріновський, флігель - ад'ютант царя граф Воронцов – Дашков, комендант царського двора генерал Восіко, флігель – ад'ютант фон. Дрентельн В.А., О.Е. Фальц- Фейн, голова ради міністрів Кривошеїн. До цієї події в Асканії –Новій була збудована Триумфальна арка.

Миколай ІІ був надзвичайно вражений заповідником, науковою працею, маєтком Фальц –Фейнів. І враховуючи всі здобуття, він нагороджує родину Фальц-Фейнів титулом ДВОРЯНСТВА.

На початку Першої Вітчизняної війни Фальц-Фейн відбирає коней для Російської армії.

Сучасники ще при житті оцінили заслуги Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна перед Батьківщиною.

Після Лютневої Революції він виїздить до Москви, і більше ніколи не прийшлося йому бачити рідну Асканію. В грудні 1917р. він переніс інсульт. Незабаром доля послала ще одне випробування:

арешт і Бутирські грати. Звільненню допомогло втручання природодослідників. І в кінці літа 1918р. він виїхав до Берліну. Здоров'я було зовсім підірвано. Ф.Е.Фальц-Фейн швидко пішов з життя. Це сталося 2 серпня 1920р., в день, на курорті Бад – Киссинген, де він почав лікування в санаторії професора Даппера.

Фрідріх Едуардович Фальц-Фейн був похований у Берліні на цвинтарі 12 Апостолів. Це останній портрет Фрідріха Едуардовича написаний за місяць до його смерті в липні 1920р. художником Є. Бибером.

А в родовому гнізді назавжди залишилась згадка про нього: запашний степ з багатоголосними жайворонками, граціозними дикими тваринами, дивовижним острівцем парку. Все це зараз – біосферний заповідник « Асканія –Нова» імені Фрідріха Едуардовича Фальц –Фейна .

В історії заповідної справи Асканія-Нова займає особливе місце, оскільки була першим, хоча і приватним, заповідником Росії. За час свого сторічного існування Асканія-Нова пройшла різні стадії становлення-від першої вольєри, до першого в Україні біосферного заповідника з площею 53000 га.

Уже з початку існування Радянської влади декретом Раднаркому України від 1квітня 1919р. Асканія-Нова проголошується першим народним заповідним парком, а відразу після закінчення громадянської війни –державним степовим заповідником України « Чапли».1932р. на базі зоотехнічної станції тут організовується Всесоюзний науково-дослідницький інститут гібридизації та акліматизації тварин. Поступово Асканія-Нова стає провідною науковою

установою України. Заповідник знаходиться поруч Чорного і Азовського морів, а також Сиваша, клімат в Асканії-Новій дуже суворий.

Теплі, порівняно вологі і м'які роки чергуються з тяжкими, коли сильна посуха захватує ґрунти весь період вегетації рослин, а потім змінюється морозними зимами. Шквальні вітри, частіше всього в період весняних польових робіт, називають в народі «чорне лихо».

І все ж таки клімат цієї частини Херсонщини має багато позитивних сторін. Головна із них – це тривалий без морозний період (до 7,5 місяців), висока забезпеченість теплом (середньорічна температура + 9,5*) і світлом . Все це обумовлює район Асканія - Нова одним із самих теплих в Україні.

Найбільша цінність заповідника-цілинний степ, площа якого 11054 гектари. Ця ділянка унікальна у Східній Європі і визнана еталоном засушливого степу. За уточненим флористами списку у ньому зростають 452 види квіткових рослин.

Степ... Напрочуд рівний, безкрайній, він пливе сріблито-шовковими хвилями до самого небокраю .Легке тремтливие марево малює неясні обриси казкових постатей... Наче не степ, а море з хистких водяних випарів під пекучим південним сонцем. Життя в степу не втихас ні вдень ні вночі. Обережно, нечутко пробігають місцеві хижаки; сновигають, оглядаючись зусібч, численні дрібні

гризуни; шугне наляканий кимсь заєць. Дрімають на ласкавому вранішньому сонечку змії. Причаїлися на гніздах численні птахи, що насиджують кладку або зігрівають своїм тілом потомство. А в синьому небі, безупинно тріпочучи крильцями, висять жайвори, виливаючи на весь степовий світ свої прості, збуджено-радісні трелі... Серед безкрайнього шовкового простору подекуди видно великі видовжені контури темно-зелених луково-степових і справжніх лукових злаків та осок. Це - поди, природні западини рельєфу, колишні лимани морів третинного періоду, з такими пологими схилами, що недосвідчене око їх не одразу помітить. В окремі роки земля тут суспіль вкривається щільним білувато-фіолетовим килимом з густих заростів диких горошків. Наприкінці 18 століття сюди посунула сила-силенна хліборобів, що підняли, переорали степову цілину, замінивши ковилу й типчак посівами хлібів, а диких тваринний світ-численними стадами свійських тварин. І лише в Асканії-Новій збереглася відносно велика ділянка цілинного степу з природною флорою й фауною-єдиний значний еталон типчаково-ковилового степу на європейському континенті. Тут відчувається подих сивої давнини-легендарної Скіфів. Ділянка ця різко контрастує з навколишніми сільськогосподарськими угіддями. І в цьому сусідстві двох історичних полюсів-глибокої старовини і сьогодення степової Таврії криється неповторність Асканії - Нової. На тлі прилеглих полів, садів, парків і сел степова цілина є постійним об'єктом для порівняння. Вона підкреслює можливості людини, є мірою обліку усіх змін, які людина вносить у природу в процесі своєї господарської діяльності. Знання процесів, які відбуваються у природному середовищі в умовах незайманого степу, дуже важливе сьогодні, коли на півдні України, зокрема у Присивашші, зрошується близько 0,5 млн. га. земель. А найголовніше-заповідний степ як природний резерват зберігає

безцінний генофонд корінних рослин і тварин степового півдня України. Сьогодні вони стали не менш рідкісними й екзотичними, ніж ті рослини й тварини, які завезені до Асканії-Нової з усіх кінців земної кулі. Флора степу нараховує понад 600 видів, серед них-450 квіткових (майже половина-цінні у господарському відношенні трави). 50 видів квіткових є ендемічними, рідкісними і зникаючими на півдні України, з них 6 видів занесені до «Червоної книги України». У степу мешкає близько 6000 видів безхребетних і 57 видів хребетних тварин.

Серед останніх понад 20 мають промислове значення, 9 є рідкісними і 7- зникаючими на півдні України. 5 видів птахів (степовий орел, дрохва, стрепет, журавель -красавка, сірий журавель) , а також степовий тхір і степова гадюка занесені до «Червоної книги».

Асканійський заповідний степ - жива лабораторія. Відомо, що розорана цілина вже не відновлюється. Зусилля ряду поколінь асканійських вчених були спрямовані на збереження її еталонності. Співробітники заповідника « Асканія -Нова » вже багато років провадять тут роботу по вивченню, зберіганню й освоєнню унікальних багатств цілинного степу. Особлива увага приділяється закономірностям розвитку степових біоценозів у зв'язку з погодою, ґрунтовими умовами й господарською діяльністю. Все це необхідне не тільки для розширення наших знань про природу практично повністю розораного степу південної України, але й для зберігання останнього його шматочка у природному стані для майбутніх поколінь .

Вже більш сто років заповідна цілина - це природна база асканійського зоопарку. Його співробітники провадять тут велику роботу по акліматизації, гібридизації й одомашненню екзотичної фауни, зібраної з різних зоогеографічних областей нашої планети. Утримання диких тварин у обширних загонах з цілинностеповим травостоєм – основна запорука їхнього успішного виживання й розмноження в Асканії-Нової. Зоопарк і заповідна степ складають єдиний органічно зв'язаний комплекс. І ця особливість принципово відрізняє асканійській степовий заповідник від інших державних заповідників нашої країни.

Характерною відзнакою асканійського зоопарку від інших зоопарків країни та світу є утримання великих представників парнокопитних і не парнокопитних видів. Сюди вперше у світі було завезено коня Пржевальського, тут виведено перших у світі зеброїдів, зубробізонів та ряд інших гібридів, серед них асканійського степового оленя. Дикі тварини тут перебувають у вільному і напіввільному стані. Вирощені в Асканії-Новій копитні та птахи

використовуються для поповнення вітчизняних та зарубіжних зоопарків, для збагачення мисливсько-промислових угідь нашої країни.

У колекції зоопарку є велика група рідкісних і зникаючих видів, таких як кінь Пржевальського, кулан, бантенг, гривастий баран, гвинторогий козел, зебра Греві, гірська гуска, сухоніс, червоновола казарка, фламінго, журавель -красавка, орел степовий, огар тощо. Всього тут утримується понад 1000 особин копитних 40 видів та гібридних форм; 100 особин 4 видів страусів і понад 3500 особин кільових птахів 62 видів.

Добре прижилися в Асканії-Новій антилопи, яких тут велика видова різноманітність - канна, гну блакитний, білобородий та білохвостий, бейза, сітатунга, імпала, нільгау, сайга. Найбільша африканська гвинторога антилопа канна успішно акліматизувалася, приводить численне потомство. В Асканії -Новій створена єдина у світі група дійних канн. Середній надій молока 650-700кг. за лактацію. Молоко канни дуже смачне, воно містить утричі більше жиру та вдвоє більше білка, ніж коров'яче, і вважається цінним дієтичним продуктом.

Орнітопарк – справжнє пернате царство з великими ставами, протоками, острівцями. Вже стало звичним бачити потомство, так званої плоскогрудої птиці - страусів. Найбільші з них африканські (вага 150-170 кг, висота 2,5 м, вага одного яйця 1,5-1,7 кг.) Батьки по черзі насиджують кладку з 10-15яєць і обоє піклуються про виховання малюків. Південноамериканський страус нанду набагато менший за африканського – від 40 до 45 кг. Самець самостійно понад місяць насиджує колективну кладку яєць п'яти –семи самок, а потім сам виховує пташенят. Надзвичайно самовідданий батько австралійський страус його вага 52-56 кг. Протягом майже двох місяців він на самоті насиджує й виховує кладку тільки однієї своєї самки (9-15яєць) і втрачає при цьому близько третини живої ваги.

На ставах, островах і у вольєрах орнітопарку знаходиться понад 60 видів птахів: водоплаваючих, гніздових, перелітних. Добре акліматизувалися павичі, фазани (золотисті, срібляві, алмазні, королівські тощо), дикі гуси, білі і чорні лебеді, вінценосні журавлі, фламінго, качки й нирки. Вони будують тут гнізда й виводять потомство. Більшість видів зимує просто неба.

Надзвичайно красиве видовище являють собою густо населені птахами асканійські стави взимку. На невеликій ополонці збирається уся водоплавна й перелітна живність - лебеді, дикі гуси, канадські казарки, єгипетські та індійські гуси. Величезні зграї качок, огарів, каролинок, мускусних качок з дельти Амазонки живуть тут дружною сім'єю. Птахи двічі на день одержують підкорм із годівниць. Навесні й восени, під час масових міграцій птахів, частина мешканців залишає стави й відлітає з Асканії -Нової. За даними кільцювання відомо, що виведені у зоопарку крижні досягають Західного Сибіру, Північного Казахстану, а білі полярні і срібні гуси зустрічаються у різних країнах Європи, уздовж річок і морських узбереж.

Асканійський

дендропарк – перший на європейському континенті великий зрошувальний парк, створений у посушливому степу. Діюча модель дендропарку ще в 1889 році на Всесвітній виставці у Парижі отримала золоту медаль, за джерельну систему зрошення. Завдяки зрошенню парк вирізняється багатством дендрологічного складу й унікальності пейзажних композицій. Площа його перевищує 200 гектарів. Це старий ботанічний парк (70 гектарів), закладений у 1885-1902 роках, виробничі й дослідні ділянки різних років

насаджень (42 гектари) і новий дендропарк (100 гектарів), закладений у 1966-1980 роках.

Відомий український садівник і паркобудівник минулого століття В. І. Владиславський – Падалка та художник – пейзажист В. Д. Орловський з самого початку поставили собі за мету здійснити поступовий перехід від лісу через лісостеп до відкритого степу. І це їм повністю вдалось. В композиції нинішнього дендропарку

чітко простежується задум сучасних авторів – створити у степу зелену оазу із красивих дерев і чагарників, декоративних водоймищ і мальовничих галявин, в цілому – оригінальні неповторні садово-паркові ландшафти.

У дендропарку нараховується 1030 видів та форм деревно-чагарникових і 1840 видів, форм і сортів трав'янистих рослин. У цій колекції є представники флори різних ботаніко-географічних районів земної кулі, що відносяться до 57 родин і 168 родів. Масивні деревні насадження парку мають середній вік 70-90 років, а окремі дерева досягають сторічного віку. Куртини парку надзвичайно мальовничі будь-якої пори, галявини милують око смарагдовим зіллям трав і яскравим килимом квітів. Усе це в комплексі справляє незабутнє враження.

Велике значення має Асканійський дендропарк з екологічної точки зору, тому що його присутність створила тут особливий мікроклімат, що вплинуло на процес адаптації фауни, особливо птахів. Якщо раніше в Асканії-Новій не гніздувалися навіть зяблики, то вже на початку 20 століття тут поступово оселялися дерево - кущові види птахів, які тепер становлять понад половини всього видового складу дикої орнітофауни.

У дендропарку провадиться велика робота по догляду за насадженнями, інтродукції та акліматизації рослин, зберіганню рідкісних і зникаючих видів місцевої та інтродукованої

флори, розробці методів створення парків і паркових ландшафтів у містах і селах степової зони. Через кожні 5 -10 років співробітниками парку провадиться інвентаризація дерев парку. Тут даються рекомендації по обробці ґрунту, насадженню й вирощуванню різноманітних деревно-чагарникових рослин, надається практична допомога по благоустрою й озелененню міст, сіл, виробничих ділянок для поліпшення умов життя, праці й побуту людей.

Сьогодні парк являє собою

пам'ятник садово – паркового мистецтва державного значення.

Унікальний заповідник одвічної незайманої цілини, величезна концентрація багатьох видів рослин і тварин, рідкісних їхніх гібридів, розробка прогресивних методів вирощування та утримання, вивчення адаптації живих організмів до умов південноукраїнського степу, а також елітні стада племінних тварин – все це сприяло тому, що Асканія –Нова набула світової слави.

Сьогодні Біосферний заповідник « Асканія – Нова» ім. Ф.Е. Фальц- Фейна ведучий природоохоронний науково – дослідницький заклад загальнодержавного та міжнародного значення. Його завдання: збереження природних ковильово – тимчакових степних екосистем, збереження та збагачення паркових культурфітоценозів в умовах зрошення на півдні України, збереження та збагачення диких ссавців і птиці степової зони України; створення та відродження повноцінних популяцій, як аборигенних популяцій, так і завезених.

З року в рік зростає кількість туристів і екскурсантів, що бажають побувати в Асканії - Новій, в біосферному заповіднику. На Херсонщину щороку приїздить понад 200 тисяч гостей - знайомляться тут з неповторними багатствами унікального заповідного комплексу нашої країни, що увійшов 1984 року за рішенням ЮНЕСКО до міжнародного глобального списку біосферних заповідників світу.